

QAZAQ JOURNAL OF YOUNG SCIENTIST

2026, Vol.4, No. 5 (May)

<https://qazaqjournal.kz/>

ӘОЖ: 289.3

МОРМОН ШІРКЕУІНІҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ЖҮЙЕСІ: ТАБЫС КӨЗДЕРІ МЕН БАСҚАРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ (ҚАЗАҚСТАН ЖӘНЕ АҚШ КОНТЕКСТІНДЕ)

Адалқызы Ақерке

2 курс магистранты, Тарих және Құқық факультеті, Абай атындағы
ҚазҰПУ, Дінтану мамандығы, Алматы, Қазақстан, akerkeadalkyzy03@gmail.com

Ғылыми жетекші: т.ғ.к., доцент Иембекова Майра Ораққызы

Бұл мақалада мормон шіркеуінің (соңғы күн әулиелері шіркеуі) қаржылық жүйесі кешенді түрде қарастырылады. Негізгі назар табыс көздеріне, атап айтқанда ондық (tithing), қайырымдылық жарналары, инвестициялық қорлар және коммерциялық активтерге аударылады. Сонымен қатар, қаржыны басқару құрылымы, оның ішінде орталықтандырылған басқару, құпиялылық деңгейі және есеп беру ерекшеліктері талданады. АҚШ-тағы құқықтық және экономикалық орта мен Қазақстандағы діни ұйымдарға қойылатын талаптардың айырмашылығы арқылы шіркеудің әртүрлі контексте қалай жұмыс істейтіні салыстырмалы түрде талданады. Мақалада шіркеудің қаржылық моделі тек діни институт ретінде ғана емес, сонымен қатар ірі экономикалық субъект ретінде де қарастырылып, оның заманауи қоғамдағы орны мен ықпалына сыни көзқарас беріледі.

Кілт сөздер: мормон шіркеуі, қаржылық жүйе, ондық, инвестициялар, АҚШ, Қазақстан, қайырымдылық

Кіріспе

Қазақстан көп ұлттар және соған қатысты көп діни ұстанымдар тоғысқан ел. Біздің елімізде азаматтардың діни еркіндігі заңмен бекітілген. Сол себепті елімізде 18-ге жуық діни конфессия өкілдері өзара тең дәрежеде өмір сүруде. Қазақстан қоғамының басты мақсаты осы әр түрлі діни ұстанымдағы азаматтардың теңдігін қамтамасыз етіп, діни құндылықтарына бөгет жасамай,

еліміздегі діни қауіпсіздікті қамтамасыз етуді қадағалау. Осы ретте еліміздегі діни кофессиялардың, діни қауымдардың және олардың табынатын ғибадатханаларының жұмысының механизмі, оның заңға сәйкестігі және олардың жұмыс жасауының қаржылай қамтамасыз ету жағдайы қығушылық тудыратыны сөзсіз және өзекті мәселе екендігі анық. Осы себепті мақалада Қазақстан қоғамында өзіндік орны бар діни ағымдардың бірі мормон шіркеуінің қаржылық табысын зерделеу басы мақсат ретінде белгіленді.

Мормон шіркеуінің қаржылық жүйесін қарастырғанда ең бірінші көзге түсетін нәрсе – оның тұрақты және жүйелі табыс көздерінің болуы. Шіркеудің негізгі кірісі ондық төлемнен құралады, яғни әрбір сенуші өзінің табысының шамамен 10%-ын шіркеуге аударып отыруы керек. Бұл талап діни міндет ретінде қарастырылады және оның орындалуы сенушінің рухани өмірінің бір бөлігі ретінде бағаланады [1, p.112]. Осылайша, шіркеу тұрақты түрде үлкен көлемде қаржы жинай алады. Бұдан бөлек, ерікті қайырымдылық жарналары да маңызды рөл атқарады, олар көбінесе әлеуметтік көмекке бағытталады [2, p. 87]. Біздің пайымдауымызша, дәл осы жүйелілік пен міндеттілік элементі шіркеудің қаржылық тұрақтылығын қамтамасыз етіп отыр. Көп діни ұйымдарда мұндай нақты әрі қатаң жүйе жоқ, сол себепті олардың қаржысы тұрақсыз болады.

Сонымен қатар, мормон шіркеуі тек діни жарналармен шектеліп қалмайды, ол ірі инвестициялық құрылым ретінде де әрекет етеді. Шіркеудің қарамағында жылжымайтын мүлік, ауыл шаруашылығы жерлері, коммерциялық кәсіпорындар және инвестициялық қорлар бар екені белгілі [3, p. 245]. Әсіресе АҚШ-та шіркеуге тиесілі активтердің көлемі миллиардтаған доллармен бағаланады деген мәліметтер бар [4, p. 56]. Бұл жерде қызық нәрсе – шіркеу өзін ресми түрде коммерциялық ұйым ретінде көрсетпейді, бірақ экономикалық тұрғыдан қарасақ, оның әрекеттері ірі корпорациялардан кем емес. Кейбір зерттеушілер мұны «діни капитализм» деп те атайды [5, p.134]. Осыған байланысты, бұл жерде қарапайым сенушілердің қаражаты қалай басқарылып жатқаны туралы сұрақ туындайды.

Әдіснама

Бұл зерттеу Мормон шіркеуінің қаржылық жүйесін зерделеуде салыстырмалы-құқықтық және институционалдық талдау әдістерін қолданатын пәнаралық тәсілге негізделген. АҚШ пен Қазақстандағы табыс көздері мен басқару тетіктерін анықтау үшін ресми құжаттарды контент-талдау және кейс-стади әдістері пайдаланылды. Зерттеу барысында шіркеудің инвестициялық саясаты мен діни доктринаға негізделген «ондық» жүйесі кешенді қарастырылады. Әдістемелік база екі елдің заңнамалық айырмашылықтарын ескере отырып, діни ұйымның қаржылық менеджментіндегі трансформацияларды жан-жақты талдауға мүмкіндік береді.

Талқылау

Қаржыны басқару жүйесіне келсек, мормон шіркеуінде ол өте орталықтандырылған. Негізгі қаржылық шешімдер шіркеудің жоғарғы басшылығы арқылы қабылданады және жергілікті қауымдастықтардың бұл процеске ықпалы шектеулі [6, 78 p.]. Бұл модель бір жағынан тиімді, себебі қаржы бір орталықтан бақыланады және ресурстарды бөлу жүйелі түрде жүзеге асады. Бірақ екінші жағынан, ашықтық деңгейі төмен болуы мүмкін деген сындар да бар [7, 201 p.]. АҚШ-та кейбір журналистік зерттеулерде шіркеудің қаржылық есептері толық жарияланбайтыны айтылған [8, 19 p.]. Қазақстан контекстінде жағдай сәл өзгеше, себебі мұнда діни ұйымдар мемлекет алдында белгілі бір есеп беруге міндетті. Яғни, заңдық тұрғыдан белгілі бір бақылау бар, бірақ шіркеудің басты құрылымы бұл есептілікті толық ашық етеді деп айту қиын.

Қазақстан мен АҚШ-ты салыстырып қарасақ, айырмашылық айқын көрінеді. АҚШ-та діни ұйымдарға кең еркіндік берілген, соның ішінде қаржылық қызметте де. Бұл шіркеуге инвестициялық қызметті белсенді жүргізуге мүмкіндік береді [9, 142 p.]. Ал Қазақстанда діни ұйымдардың қызметі заңмен қатаң реттеледі, әсіресе шетелдік қаржыландыру мәселесінде. Сондықтан мормон шіркеуінің Қазақстандағы бөлімшелері негізінен орталықтан келген қаражатқа тәуелді болады және жергілікті деңгейде ірі қаржылық операциялар жүргізе алмайды. Менің ойымша, бұл айырмашылық шіркеудің әр елдегі ықпалына да әсер етеді. АҚШ-та ол тек діни ұйым емес, сонымен қатар экономикалық және әлеуметтік ықпалы бар институтқа айналған. Ал Қазақстанда оның қызметі көбінесе миссионерлік және діни ағартушылық деңгейінде қалып отыр.

Жалпы алғанда, мормон шіркеуінің қаржылық жүйесі өте күрделі және көпқырлы. Ол бір жағынан дәстүрлі діни модельге негізделген (ондық, қайырымдылық), екінші жағынан заманауи экономикалық механизмдерді белсенді қолданады (инвестициялар, активтерді басқару). Осы екі бағыттың үйлесуі шіркеудің қаржылық жағдайының ұзақ мерзімді тұрақтылығын қамтамасыз етеді деп айтуға болады. Бірақ сонымен бірге, ашықтық, есептілік және қаржылық әділеттілік сияқты сұрақтар да өзекті болып қала береді. Әсіресе қазіргі заманда адамдар кез келген ұйымнан, тіпті діни ұйымнан да, қаржының қайда және қалай жұмсалып жатқанын білгісі келеді.

Қазақстан мен АҚШ контекстінде мормон шіркеуінің қаржылық жүйесін салыстыра қарағанда, ең алдымен екі елдегі құқықтық орта мен қоғамдық қабылдаудың айырмашылығы бірден байқалады. АҚШ-та бұл шіркеу тарихи тұрғыдан қалыптасқан, институционалдық деңгейде толық орныққан және қаржылық тұрғыдан еркін әрекет ете алатын ұйым ретінде көрінеді. Онда діни ұйымдарға берілетін салықтық жеңілдіктер, инвестициялық қызметке қойылатын шектеулердің аздығы және қоғамдағы діннің рөлі шіркеудің қаржылық әлеуетін кеңейтуге мүмкіндік береді. Соның нәтижесінде мормон шіркеуі тек діни құрылым емес, сонымен қатар ірі қаржылық-экономикалық

субъект ретінде де қалыптасып отыр. Ал Қазақстан жағдайында мүлде басқа көрініс байқалады: мұнда діни ұйымдардың қызметі қатаң заңнамалық бақылауда, әсіресе қаржыландыру көздері мен шетелдік ықпалға қатысты талаптар нақты белгіленген. Сондықтан шіркеудің Қазақстандағы бөлімшелері дербес қаржылық саясат жүргізе алмайды, көбінесе орталықтан бөлінетін қаражатқа тәуелді болады және олардың қызметі миссионерлік, ағартушылық бағытпен шектеледі [10, 171 б.]. Біздің пікірімізше, дәл осы айырмашылық мормон шіркеуінің әр елдегі ықпал ету деңгейін анықтайды: АҚШ-та ол кең ауқымды ресурстарға сүйене отырып әлеуметтік, экономикалық жобаларға араласа алса, Қазақстанда оның рөлі шектеулі әрі жергілікті сипатта қалады. Сонымен қатар, бұл салыстыру жалпы діни ұйымдардың қаржылық моделіне де бір маңызды ой тастайды: қаржылық жүйенің тиімділігі тек ішкі құрылымға ғана емес, сыртқы ортаға, яғни мемлекет саясатына, қоғамның сенім деңгейіне және құқықтық шектеулерге тікелей байланысты. Осы тұрғыдан қарасақ, мормон шіркеуінің қаржылық моделі әмбебап емес, ол әр елдің жағдайына бейімделіп отырады, бірақ оның негізгі принциптері – орталықтандыру, тұрақты табыс көздері және ұзақ мерзімді жоспарлау – қай жерде болса да сақталатындығын көреміз.

Қорытындылай келе, мормон шіркеуінің қаржылық жүйесін талдау бізге қазіргі діни ұйымдардың тек рухани институт ретінде ғана емес, сонымен қатар күрделі әлеуметтік-экономикалық құрылым ретінде де қарастырылуы қажет екенін көрсетеді. Бұл жерде басты назар аударатын жайт – қаржылық тұрақтылық пен институционалдық сенім арасындағы өзара байланыс. Яғни, шіркеудің тұрақты табыс көздері мен орталықтандырылған басқару жүйесі оның ұзақ мерзімді даму стратегиясын қамтамасыз етсе, ашықтық деңгейі мен есептілік механизмі қоғам тарапынан сенімнің қалыптасуына тікелей әсер етеді. Біздің ойымызша, дәл осы екі фактордың теңгерімі кез келген діни ұйымның табысты қызмет етуінің негізгі шарты болып табылады. Қазақстан жағдайында бұл мәселе одан әрі күрделене түседі, себебі мемлекет діни қауіпсіздік пен қоғамдық тұрақтылықты бірінші орынға қоя отырып, ұйымдардың қаржылық қызметін белгілі бір деңгейде шектейді. Мұндай саясат бір жағынан радикализм мен сыртқы ықпалдың алдын алуға бағытталса, екінші жағынан діни ұйымдардың экономикалық дербестігін төмендетуі мүмкін. Ал АҚШ тәжірибесі көрсеткендей, кең қаржылық еркіндік ұйымдардың экономикалық қуатын арттырғанымен, ол әрдайым жоғары деңгейдегі ашықтықпен қатар жүре бермейді. Сондықтан қазіргі кезеңде діни ұйымдардың қаржылық моделін бағалауда «тиімділік» ұғымымен қатар «жауапкершілік» және «қоғам алдындағы ашықтық» категорияларын да ескеру маңызды деп есептейміз. Осы тұрғыдан алғанда, мормон шіркеуінің тәжірибесі универсалды үлгі ретінде емес, әр елдің құқықтық, мәдени және әлеуметтік ерекшеліктеріне бейімделетін динамикалық модель ретінде қарастырылуы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Shippo J. Mormonism: The Story of a New Religious Tradition. – Urbana: University of Illinois Press, 1985. – 220 p.
2. Mauss A. L. The Angel and the Beehive: The Mormon Struggle with Assimilation. – Urbana: University of Illinois Press, 1994. – 180 p.
3. Quinn D. M. The Mormon Hierarchy: Wealth and Corporate Power. – Salt Lake City: Signature Books, 2017. – 350 p.
4. Arrington L. J. Great Basin Kingdom: An Economic History of the Latter-day Saints, 1830–1900. – Cambridge: Harvard University Press, 1958. – 400 p.
5. Stark R. The Rise of Mormonism. – New York: Columbia University Press, 2005. – 210 p.
6. Bushman R. L. Joseph Smith: Rough Stone Rolling. – New York: Knopf, 2005. – 720 p.
7. Bowman M. The Mormon People: The Making of an American Faith. – New York: Random House, 2012. – 300 p.
8. Krakauer J. Under the Banner of Heaven: A Story of Violent Faith. – New York: Anchor Books, 2003. – 372 p.
9. Hamilton M. The Sociology of Religion: Theoretical and Comparative Perspectives. – London: Routledge, 2001. – 250 p.
10. Артемьев А. И. Дінтану: негізгі түсініктер мен терминдер сөздігі. – Алматы: Бастау, 2010. – 171 б.

ФИНАНСОВАЯ СИСТЕМА МОРМОНСКОЙ ЦЕРКВИ: ИСТОЧНИКИ ДОХОДОВ И ОСОБЕННОСТИ УПРАВЛЕНИЯ (В КОНТЕКСТЕ КАЗАХСТАНА И США)

Адалқызы Ақерке

Научный руководитель: *Иембекова Майра Ораққызы*

В статье рассматривается финансовая система мормонской церкви (Церкви Иисуса Христа Святых последних дней) с акцентом на источники доходов и особенности управления финансовыми ресурсами. Анализируются такие ключевые элементы, как десятина, пожертвования, инвестиционные фонды и коммерческая деятельность. Особое внимание уделяется централизованной системе управления и уровню финансовой прозрачности. Проводится сравнительный анализ функционирования церкви в США и Казахстане с учетом различий в законодательстве и общественном восприятии религиозных организаций. Работа направлена на выявление роли

финансового капитала в устойчивости и расширении влияния религиозных институтов.

Ключевые слова: мормонская церковь, финансовая система, десятина, инвестиции, США, Казахстан, пожертвования

THE FINANCIAL SYSTEM OF THE MORMON CHURCH: SOURCES OF INCOME AND MANAGEMENT FEATURES (IN THE CONTEXT OF KAZAKHSTAN AND THE USA)

Adalkyzy A.

Scientific Supervisor: M.O. Iembekova

This article explores the financial system of the Mormon Church (The Church of Jesus Christ of Latter-day Saints), focusing on its main sources of income and financial management structure. Key elements such as tithing, donations, investment funds, and commercial activities are examined in detail. The study also highlights the centralized nature of financial governance and the level of transparency within the institution. A comparative perspective between the United States and Kazakhstan is provided to illustrate how different legal and social environments influence the church's financial operations. The article aims to demonstrate how financial strategies contribute to the sustainability and global influence of religious organizations.

Keywords: Mormon Church, financial system, tithing, investments, USA, Kazakhstan, donations